

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ У СФЕРІ НЕДОПУЩЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

ГАЧАК-ВЕЛИЧКО Лілія Андріївна - викладач циклової комісії з гуманітарних дисциплін відділення підготовки Військового коледжу сержантського складу Національної академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного

УДК 342.95

В статье сделана попытка проанализировать понятийно-категориальный аппарат, касается недопущения правонарушений среди несовершеннолетних. Подчеркнуто, что учеными применяется значительное количество сроков, однако в настоящее время в их толковании не достигнуто единогласия. В частности, в научной литературе уже давно идет дискуссия о соотношении категорий «предупреждение», «предотвращение» и «профилактика». Указано, что профилактику понимают как особый вид социальной практики, направленный на нейтрализацию, локализацию и устранение причин и условий, вызывающих совершения проступка. Зато, понятие «предупреждение», по мнению ученых, является собирательным или комплексным. Первым этапом предупредительной деятельности, направленной на недопущение противоправных действий со стороны конкретного лица является профилактика. Если она становится недостаточно эффективной, тогда появляется необходимость в предотвращении или прекращении административного деликта. В то же время, в последнее время стал широко использоваться зарубежный термин «превенция» (prevention), который сочетает в себе все понятия, связанные с «предупреждением правонарушений», обозначая деятельность по предупреждению, профилактике, предупреждению правонарушений.

Ключевые слова: несовершеннолетние лица, профилактика правонарушений, административных правонарушений, предупреждения, предотвращения, превенция.

Постановка проблеми

Одним із основних завдань, що ставлять перед правоохоронними органами загалом та окремими підрозділами держава і суспільство є «профілактика» правопорушень, зокрема серед неповнолітніх осіб. Натомість, в умовах соціально-економічної кризи, загострення криміногенної ситуації та зростання різних правопорушень підвищуються вимоги до діяльності правоохоронних органів, що викликає необхідність науково-обґрунтованого підходу до її організації.

Аналіз дослідження даної проблеми

Необхідно зазначити, що останнім часом в науковій літературі гостро дискутуються питання щодо сутності та змісту терміну «профілактика». З-поміж наукових праць слід звернути увагу на дослідження таких відомих вчених як В.Б. Авер'янов І.Л. Бородин, І.П. Голосніченко, В.Л. Грохольський, Є.В. Додін, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Я.Ю. Кондратьєв, Н.Р. Нижник, В.Л. Ортинський, О.І. Остапенко, П.М. Рабінович, О.П. Рябченко, В.О. Шамрай, Х.П. Ярмакі та ін.

Мета статті полягає у дослідженні різноманітних підходів щодо розуміння терміну превенція правопорушень, зокрема у дитячому середовищі.

Виклад основного матеріалу

Необхідно акцентувати увагу на тому факті, що суспільство завжди більше зацікавлене в недопущенні правопорушень, аніж у подаль-

шому покаранні винних, особливо коли це стосується особи неповнолітнього. З огляду на це, профілактика правопорушень повністю відповідає поняттям соціальної справедливості, тому що рівень розвитку системи її соціальних заходів визначає рівень гуманізації права, межі насичення його виховними елементами і межі застосування карних елементів. Світовий і вітчизняний досвід свідчать про те, що найперспективнішим заходом запобігання правопорушенням є профілактика, що передбачає не покарання, а, насамперед, удосконалення умов життєдіяльності людей та їх виховання. Більше того, профілактику правопорушень визнано одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів України, зокрема й усіх структурних підрозділів Національної поліції.

Науковці пропонують розглядати поняття профілактики у вузькому, і в широкому значенні слова. Так, у широкому значенні слова профілактика - це недопущення конкретних злочинів, упередження окремих членів суспільства від здійснення ними правопорушень та протиправних діянь, що є злочинами. Це діяльність щодо недопущення порушень норм права. У цьому значенні в зміст профілактики входить і правоохоронна діяльність. У вузькому значенні слова під профілактикою можна розуміти діяльність, по-перше, з виявлення причин правопорушень, умов і обставин, що сприяють їх здійсненню; по-друге, з виявлення осіб, здатних вчинити правопорушення (з огляду на їх антигромадську спрямованість), і проведення з ними необхідних заходів, що стримають їх від здійснення правопорушень. У сукупності ці два поняття утворюють єдине поняття «профілактика правопорушень» [1, с.53].

Термін «профілактика» в словниках трактується через слово «попередження», зокрема під профілактикою розуміють – сукупність попереджувальних заходів, спрямованих на збереження і зміцнення нормального стану правопорядку [2, с.625] так як «запобігання» [3, с.556].

Термін «профілактика правопорушень» використовується не лише у спеціальній кримінологічній літературі, він фактично став міждисциплінарним, знайшовши своє застосування і в інших галузях правової науки, а та-

кож у суспільно-політичній та публіцистичній літературі. Нині у правовій науці (кримінологічній, кримінальній, адміністративній тощо) існує безліч визначень поняття профілактики правопорушень. Профілактика правопорушень є складовою різних видів діяльності (наприклад, процесуальна, адміністративна, виховна, господарська тощо). Зокрема, В.Г. Негодченко під профілактикою правопорушень розуміє діяльність, метою якої є попередження криміногенних наслідків людської діяльності, а також виявлення, вивчення причин та умов, що спричиняють вплив на правопорушення, найчастіше за допомогою примусових заходів, без втручання у галузь конституційних прав і свобод особи [4, с. 215].

Профілактики правопорушень – це попередження можливої трансформації певних обставин у причинні характеристики можливих правопорушень [5, с.20-21]. На думку С.О. Сафронова, зміст профілактичної діяльності потрібно розглядати у трьох аспектах: 1) попередження правопорушення; 2) запобігання йому; 3) припинення правопорушення. Так, попередження здійснюється тоді, коли ще не було факту посягання на об'єкт адміністративно-правової чи кримінально-правової охорони, тобто не було самого факту вчинення правопорушення. Запобігання правопорушенню – на стадії готування до нього. Припинення правопорушень здійснюється у період скоєння протиправних дій [6, с.83].

К.А. Бугайчук зазначає: термін «запобігання» доцільно застосовувати до окремих адміністративних проступків та їх груп. Запобігати можна адміністративним проступкам, які ще не вчинені, але можуть бути вчинені. Тому про профілактику адміністративних проступків може йтися відповідно до всієї їх сукупності [7, с.10].

Г.М. Мінковський та А.П. Тузов поряд з поняттям профілактики злочинності неповнолітніх виокремлюють поняття ранньої профілактики, під яким розуміють діяльність державних органів і громадських організацій щодо усунення обставин, які сприяють дезадаптованості до злочинної поведінки з педубудови та корекції поведінки особистості, а також її орієнтації з метою попередження можливості виникнення криміногенних елементів мотивації або їхньої корекції [8, с.86].

О.І. Остапенко вважає, що саме поняття «попередження» є збірним або комплексним. Першим етапом попереджувальної діяльності, спрямованої на недопущення протиправних дій з боку конкретної особи є профілактика. Якщо вона стає недостатньо ефективною, тоді з'являється необхідність в запобіганні або припиненні адміністративного делікту. Під профілактикою адміністративних правопорушень автор розуміє особливий вид соціальної практики, спрямований на нейтралізацію, локалізацію та усунення причин і умов, які спричиняють вчинення проступку [9, с.21].

Я.М. Квітка під «профілактикою адміністративної деліктності неповнолітніх» – розуміє діяльність суб'єктів профілактики з виявлення та усунення причин і умов, які сприяють здійсненню адміністративних проступків підлітками, попередження і припинення вчинених ними деліктів, застосуванню до осіб, які їх вчинили заходів виховного впливу або адміністративного примусу [10, с.14].

Профілактику правопорушень серед неповнолітніх С.Г. Поволоцька визначає як соціально-управлінську діяльність суб'єктів профілактики, що здійснюється в умовах тісної взаємодії та координації їх діяльності, спрямовану на виявлення і усунення (нейтралізацію) причин та умов вчинення неповнолітніми правопорушень, а також здійснення позитивного впливу на поведінку неповнолітніх шляхом формування у них правосвідомості, соціально-корисних навичок та інтересів [11, с.12].

Законодавче визначення терміну «профілактика правопорушень серед дітей» уперше було подано в Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 року, у ст. 3 якого було зазначено: «Під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання» [12]. Отже, під профілактикою правопорушень серед неповнолітніх законо-

давець розуміє сукупність запобіжних заходів, хоча самого переліку таких заходів не подає. В усю сукупність заходів профілактики правопорушень неповнолітніх входять кілька складових:

- аналітична діяльність органів і служб у справах дітей і спеціальних установ для дітей;
- організаційна діяльність, яка спрямована на усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми;
- діяльність щодо планування профілактичних заходів. Плани повинні розроблятися з урахуванням особливостей кожного регіону, області, міста, району;
- координаційна діяльність з профілактики правопорушень серед неповнолітніх [13, с.16-17].

Натомість підтримуємо думку дослідниці цього питання Н.В. Лесько, яка вважає, що розрізнення понять «попередження», «профілактика», «запобігання» є надуманим і таким, що суперечить буквальному змісту зазначених термінів, оскільки кожне з цих слів означає одне й те ж: щось попередити, не допустити, тобто це є «терміни-синоніми» [14, с.149-155].

Усі питання, пов'язані з профілактикою злочинів, достатньо широко висвітлені й розроблені в кримінологічній літературі. Що ж стосується профілактики правопорушень то, як справедливо відзначив В.М. Кудрявцев, теорія правопорушень розвинута у юридичній науці недостатньо. Немає навіть дисципліни, яка б вивчала сукупність цих явищ [15, с.48].

В кримінології використовують різноманітні поняття: «соціальна профілактика», «боротьба зі злочинністю», «протидія злочинності», «тиск на злочинність», «соціальний контроль злочинності», «профілактика злочинності», «попередження злочинності», «запобігання злочинності», «превенція злочинності», «припинення злочинів» тощо. Окрім того, кримінології відомі такі поняття, як «контроль», «регулювання», «стримання» та навіть «управління злочинністю». Одним з нових категоріальних понять, що з'явилося в сучасній українській кримінологічній теорії, є поняття «соціально-правовий контроль», запропоноване О.М. Литваком як базове, що визначає всі форми державного впливу, протидії злочинності [16, с.61-62]. Проте, найбільш загальним поняттям є «соціальна про-

філактика правопорушень» як форма превенції правопорушень, що поєднує усі її елементи (загальносоціальну, спеціально-кримінологічну; загальну та індивідуальну; ранню та безпосередню профілактику, запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням [17, с.23].

Останнім часом у вітчизняній юридичній літературі почав широко вживатись закордонний термін «превенція» (prevention). Цей термін поєднує у собі всі поняття, пов'язані з «попередженням правопорушень», позначаючи діяльність щодо попередження, профілактики, запобігання правопорушенням [18, с.272]. Введення цього універсального терміна дозволило закордонним вченим уникнути «боротьби» термінів «попередження» та «профілактика» правопорушень, яка існує у вітчизняній юридичній літературі дотепер.

Слід зазначити, що термін «профілактика» перейшов з медицини, під якою розумілися заходи, що запобігають виникненню і поширенню хвороб, сприяють охороні здоров'я населення [19, с.827; 1, с.1117]. Разом із тим, термін «профілактика» в словниках трактується через слово «попередження», зокрема під профілактикою розуміють – сукупність попереджувальних заходів, спрямованих на збереження і зміцнення нормального стану правопорядку так як «запобігання».

Термін «профілактика правопорушень» використовується не лише у спеціальній кримінологічній літературі, він фактично став міждисциплінарним, знайшовши своє застосування і в інших галузях правової науки, а також у суспільно-політичній та публіцистичній літературі. На даний час у правовій науці (кримінологічній, кримінальній, адміністративній тощо) існує безліч визначень поняття профілактики правопорушень. Профілактика правопорушень є складовою різних видів діяльності (наприклад, процесуальна, адміністративна, виховна, господарська та ін.).

Висновки

Узагальнюючи викладене вище можемо констатувати, що незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених різноманітним аспектам профілактики правопорушень, проблемам профілактики адміністративних правопорушень серед неповнолітніх

приділено недостатньо уваги, що зумовлює необхідність детального, комплексного дослідження цих питань. Адже, незважаючи на те, що адміністративні правопорушення характеризуються меншою суспільною небезпекою, аніж злочини, нереагування на них створює у неповнолітнього почуття безкарності та вседозволеності, що згодом може призвести до значно серйозніших наслідків.

Література

1. Предупреждение преступлений и административных правонарушений органами внутренних дел: [учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям «Юриспруденция» и «Правоохранительная деятельность»] / под ред В.Я. Кикотя, С.Я. Лебедева, Н.В. Румянцева; 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 487 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВТФ: «Перун», 2005. 1728 с.
3. Большой юридический словарь / А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. М.: ИНФА-М, 1998. VI. 790 с.
4. Негодченко В. Г. Державно-правове забезпечення профілактики злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. № 1 (4). С. 213–217.
5. Малков В.Д. О концептуальных основах развития государственной системы профилактики правонарушений. *Современные криминологические проблемы борьбы с преступностью. Труды Академии управления*. – М.: Академия управления МВД России, 2000. – С.20-21.
6. Сафронов С. Профілактична діяльність слідчого органів внутрішніх справ України. *Право України*. 2002. № 2. С. 82–85.
7. Бугайчук К.Л. Адміністративні проступки: сутність та організаційно-правові заходи їх профілактики: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Харків. 2002. 243 с.
8. Миньковский Г.М., Тузов А. П. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. К.: Политиздат Украины, 1987. 215 с.
9. Остапенко О.І. Профілактика адміністративних правопорушень (адміністративно-правовий аспект). Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при Українській академії внутрішніх справ, 2001. 103 с.

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу проаналізувати понятійно-категоріальний апарат, що стосується недопущення правопорушень серед неповнолітніх. Підкреслено, що науковцями застосовується значна кількість термінів, однак до нині у їх тлумаченні не досягнуто однастайності. Зокрема у науковій літературі вже давно точиться дискусія про співвідношення категорій «попередження», «запобігання» та «профілактика». Вказано, що профілактику розуміють як особливий вид соціальної практики, спрямований на нейтралізацію, локалізацію та усунення причин і умов, які спричиняють вчинення проступку. Натомість, поняття «попередження», на думку вчених, є збірним або комплексним. Першим етапом попереджувальної діяльності, спрямованої на недопущення протиправних дій з боку конкретної особи є профілактика. Якщо вона стає недостатньо ефективною, тоді з'являється необхідність в запобіганні або припиненні адміністративного делікту. Водночас, останнім часом почав широко вживатись закордонний термін «превенція» (prevention), який поєднує у собі всі поняття, пов'язані з «попередженням правопорушень», позначаючи діяльність щодо попередження, профілактики, запобігання правопорушенням.

Ключові слова: неповнолітні особи, профілактика правопорушень, адміністративні правопорушення, попередження, запобігання, превенція.

10. Квітка Я.М. Попередження адміністративних правопорушень серед неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». К., 2002. 20 с.

11. Поволоцька С.Г. Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень серед неповнолітніх (адміністративно-управлінське дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». Х., 2005. 20 с.

12. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01. 1995 р. *Відомості Верховної Ради*

SUMMARY

The article attempts to analyze the conceptual and categorical apparatus concerning the prevention of juvenile delinquency. It is emphasized that a significant number of terms are used by scientists, but so far no unanimity has been reached in their interpretation. In particular, the scientific literature has long been discussing the relationship between the categories of «prevention», «prevention» and «prevention». It is stated that prevention is understood as a special type of social practice aimed at neutralizing, localizing and eliminating the causes and conditions that cause misconduct. Instead, the concept of «warning», according to scientists, is collective or complex. The first stage of preventive activities aimed at preventing illegal actions by a particular person is prevention. If it becomes ineffective, then there is a need to prevent or stop an administrative tort. At the same time, the foreign term «prevention» has recently become widely used, which combines all the concepts related to «crime prevention», denoting activities for the prevention, prevention, prevention of crime.

Key words: minors, crime prevention, administrative offenses, prevention, prevention.

України. 1995. № 6. Ст. 35.

13. Профілактика правонарушень: [учебное пособие] / Сост. Р.В. Шашев. Казань: Издательство Казанского Университета, 1989. 124 с.

14. Лесько Н.В. Адміністративно-правові заходи профілактики правопорушень серед дітей. *Митна справа*. 2011. № 1. Ч. 2. С. 149-155.

15. Кудрявцев В.Н. Причини правонарушень. М.: Наука, 1976. 286 с.

16. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження. К.: Вид-во Юрінком-Інтер, 2000. 275 с.

17. Малков В.Д. О концептуальных основах развития государственной системы профилактики правонарушений. *Современные криминологические проблемы борьбы с преступностью. Труды Академии управления*. М.: Академия управления МВД России, 2000. С. 23.

18. Ведерникова О.Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. М.: Российская криминологическая ассоциация, 2001. 344 с.

19. Новий словник української мови [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. К.: Аконіт, 2001. 910 с.